

התנ"ך המבואר

עם פירוש
הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזולץ)

שפע

למד את עמי

הוצאת קורן ירושלים

תוכן העניינים

הקדמה קצרה למהדורת 'התנ"ך המבואר'	7
טיבו של החיבור	9
שבעת ימי בראשית	15
תיאור הבריאה השני	33
קורות משפחת אדם וחוה	55
ספר תולדות אדם	69
האנושות מכזיבה	75
לקראת המבול	79
המבול	87
סוף המבול והיציאה מן התיבה	91
בעקבות המבול: חידוש הקשר בין אלוקים לנפשות אשר בארץ	97
משפחת נח לאחר המבול	105
צאצאי נח והתפתחות האומות	107
דור הפלגה	119
שושלת שם	123
מסע אברם לכנען בצו ה' ובברכתו	127
אברם במצרים	131
אברם ולוט בכנען	135
אברם ומלחמת המלכים	141
המחזה וכריתת ברית בין הבתרים	153
הריון הגר ולידת ישמעאל	161
ברית מילה	167
התגלות ה' וביקור המלאכים אצל אברהם	177
הפיכת סדום והצלת לוט ומשפחתו	189
אברהם ושרה בגרר	201
יצחק מלידה עד גמילה	207
גירוש הגר וישמעאל	209
אברהם ואבימלך כורתים ברית	215
עקדת יצחק	219
צאצאי נחור והולדת רבקה	227
מות שרה וקבורתה	229
אשה ליצחק	235
שאר צאצאי אברהם, מות אברהם וישמעאל	253

בראשית

נח

לך לך

וירא

חיי שרה

יעקב, עשו והבכורה	259
יצחק והארץ	265
יעקב, עשו והברכות	275
יעקב בבית אל - חלומו ונדרו	291
נישואי יעקב בחרן	297
הולדת אחד עשר בני יעקב ובתו	305
פרדת יעקב מלבן	313
מחניים	333
הכנותיו של יעקב למפגש עם עשו	335
המאבק הלילי	341
המפגש בין יעקב ועשו	347
מעשה דינה	353
קיום הנדר	361
לידת בנימין ופטירת רחל	365
סיכומים הקשורים למשפחת יעקב	367
תולדות עשו	371
מכירת יוסף	379
מעשה יהודה ותמר	393
יוסף - מבית פוטיפר לבית האסורים	403
יוסף פותר חלומות	409
יוסף עולה לגדולה במצרים	415
ירידתם הראשונה של אחי יוסף למצרים	431
בין הירידה הראשונה למצרים לירידה השנייה	439
אחי יוסף יורדים שנית לשבור בר	447
יוסף מחריף את התנכרותו ולבסוף מתוודע לאחיו	453
האחים שבים אל יעקב	469
ירידת יעקב ומשפחתו למצרים	471
מפגש יעקב ויוסף והתיישבות המשפחה בארץ גושן	477
יוסף מנהל את כלכלת מצרים	483
פרדת יעקב ממשפחתו ופטירתו	489
בעקבות הסתלקותו של יעקב	515
מות יוסף	521
הפטרות	523
מקורות והערות	633

התנ"ך המבואר

עם פירוש הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזליץ)

פרשת תרומה

הציוויים על הקמת המשכן וכליו והקדשת הכהנים

פרק כה – פרק לא פס' יא

דברי ה' המתחילים בפרשה זו וכוללים גם את כל הפרשה הבאה, פרשת תצווה, עוסקים בעיקרם בציוויים הקשורים להקמת המשכן וכליו והקדשת הכהנים. הם נאמרו למשה במשך ארבעים היום וארבעים הלילה שבהם שהה בהר סיני, כפי שנאמר בפסוק החותם את פרשת משפטים, וככתוב בעניין: וְרָאָה וַעֲשֵׂה בְתַבְנִיתֶם אֲשֶׁר אֶתָּה מְרָאָה בְּהָרָא. את המשכן הוא מקום התגלותו של אלוקים, והוא בנוי במתכונת ביתו של אדם. לרהיטי הבית המוכרים ולכליו הבסיסיים – מיטה, כיסא, שולחן ומנורה? – קיימות מקבילות בכלי המשכן – הארון מגלם את המיטה או הכיסא; השולחן הוא כשולחן האוכל, שכן מונח עליו לחם ממישי, והמנורה משמשת לתאורה, כמנורת הבית.³

קריאה לתרומה

פרק כה פס' א-ט

רשימת החומרים המיועדים למשכן מכילה מגוון פריטים – יקרים וזולים. מתוכם כל אחד מתבקש לתרום כפי רצונו ויכולתו. אף על פי שחלק מהוצאות המשכן נלקחו מכל ישראל בשווה בתור מס, לא היה זה החלק המרכזי. עיקרו של המשכן בנוי על רצון טוב ורוח נדיבה.

פרק כה א וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר, כֹּךְ, בְּמַלְיֵם הַלְלוּ: ב דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, צוּוּהָ עֲלֵיהֶם, וַיִּקְחוּ לִי, בַּעֲבוּרִי, לְשֵׁמִי תְרוּמָה. מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבָבוֹ תִקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי. כיוון שזוהי תרומה ולא מס, היא תלויה בנדיבות הלב.

וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתָם. רשימת החומרים מושתתת על תכנית הבנייה של המשכן, ולכן זוהי רשימה סגורה:

זָהָב וְכֶסֶף וְנַחְשֵׁת. אלה הן שלוש המתכות המשמשות במשכן ובמקדש. מתכות אחרות שהיו מצויות בידי ישראל במדבר? אינן ברשימה.

ד מן המתכות אל חוטי האריגים: וְתִבְלָתָם, צמר הצבוע בצבע שהופק מדם חילזון באחד מגוני הכחול, כנראה עמוק וכהה יותר מן הכחול.

ה וּמְרֻדְכֵי יָצָא מִלֶּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּלָבוֹשׁ מַלְכוּת תִּבְלָתָת וְחֹדֶר (אסתר טו).

ו ארגמן שם כולל לחומר צביעה בגוני אדום-סגול שהופק מהחילזון ארגמן חד-קוצים (שם מדעי: Murex brandaris). על קוצים

ז אינה ניתנת בפועל לה'. ניסוח זה מורה על ערכה של התרומה לשם ה' בלקיחתם של התורמים מתוך רכושם ומתוך הווייתם.

ח ועשולי מקדש ושכנתו בתוכם' היו שדייקו בניסוחו של פסוק מסכם זה, שלא נאמר

הרחבות

שמות

כה

תרומה יח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה וַיִּקְחוּ-לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל-אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבָבוֹ תִקְחוּ אֶת-תְּרוּמָתִי: וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתָם זָהָב וְכֶסֶף וְנַחְשֵׁת: וְתִבְלָתָת וְאֲרָגְמָן וְתוֹלַעַת הָעֵדִים וְיָצָא מִלֶּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּלָבוֹשׁ מַלְכוּת תִּבְלָתָת וְחֹדֶר (אסתר טו).

ב וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה. "לי" – לַשֵּׁמִי: תְּרוּמָה. הַפְּקֻדָּה, יִפְרִישׁוּ לִי מִמֵּמֹנֵם נְדָבָה: יִדְבְּנוּ לְבָבוֹ. לְשׁוֹן נְדָבָה, וְהוּא לְשׁוֹן רְצוֹן טוֹב, שִׂישׁ־ט בְּלָעַן: תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי. חֲמֹרֵי רַב־תִּינוּ, שֶׁלֹּשׁ תְּרוּמוֹת חֲמוּדוֹת כֶּהֵן: חֶחֶת תְּרוּמַת פְּקַע לְגַלְגַּלֹּת מֵהֶס הַחֲדַנִּים, כְּמוֹ שְׂמֵטֶשׁ בְּיַחֲלֵה פְקוּדֵי (ולֹהֵן לֵת, ס-סג) וְחֶחֶת תְּרוּמַת הַמִּזְבֵּחַ פְּקַע לְגַלְגַּלֹּת, לְקַפּוֹת לְקַנּוֹת מֵהֵן הַקְּדָנוֹת עֲבוּרֵי; וְחֶחֶת תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן נְדָבָת כָּל חֶחֶד וְחֶחֶד שֶׁהִתְנַדְּבוּ: שֶׁלֹּשׁ עֶשְׂרֵה דְבָרִים הַחֲמוּדִים פְּעֻנָן פֶּלֶם הַנְּדָבוֹ לְמַלְאֲכַת הַמִּשְׁכָּן חוֹ לְבַגְדֵי כְּהֵנָה כְּשֶׁתִּדְקַק פֶּהֶם:

ג זָהָב וְכֶסֶף וְנַחְשֵׁת וְגו'. כָּלֶם פָּחוּ בְּנְדָבָה אִישׁ אִישׁ מִה שֶׁנָּדְבוּ לְבוֹ, חוּץ מִן הַכֶּסֶף שֶׁפָּחַ שָׂשׂוּה, מִחֲעֵיִת הַשֶּׁקֶל לְכָל חֶחֶד. וְלֹא מִנֵּנוּ בְּכָל מַלְאֲכַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁהִנְדָּךְ עָם כֶּסֶף יוֹתֵר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדִים וְגו' פְּקַע לְגַלְגַּלֹּת" וְגו' (ולֹהֵן לֵת, ס-סג) וְאֶחָד הַכֶּסֶף הִבִּי עָם בְּנְדָבָה (ולֹהֵן לֵת, סג) עֲשִׂאוּהוּ לְכָלֵי עֲרֵת:

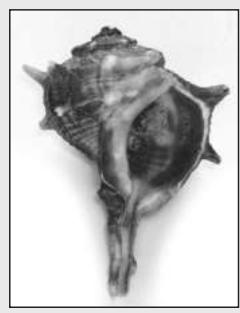
ד וְתִבְלָתָת. עֲמֵר עֲבוּעַ פְּדָם חִלְזוֹן, וְנִבְעוּ רֵקִי: וְאֲרָגְמָן. עֲמֵר עֲבוּעַ מִפִּיִן עֲבוּעַ שֶׁשֶׁמֶן חֲדָנָן: וְשֵׁשׁ. הוּא פֶּשֶׁתֶן: וְעֵיִם. נוֹעִה עַל עֵיִם, לְכָךְ תִּרְגַּם אֲוִנְקָלוֹס: "וּמִנְעִי", דְּבַר הִבִּי מִן הָעֵיִם וְלֹא עֵיִם עֲנַנְן, שֶׁתִּרְגַּם עַל עֵיִם עֲנִיחֵ:

ה תבלת צבע בגוון כחול קרוב לסגול. בימינו מקובל לזהותו עם צבע המופק מהחילזון הימי ארגמן קהה-קוצים, (שם מדעי: Murex trunculus). התכלת שימשה לצביעת בגדים ובדים יוקרתיים במשכן, בבגדי הכהונה ובבגדי מלכות אחרים, כמו:

העולם

ארגמן חד-קוצים (חלזון הארגמן)

ארגמן קהה-קוצים (חלזון התכלת)

רצף הפסוקים מנוקד ומפוסק בטעמי המקרא על פי תנ"ך קורן

את פסוקי התורה מלווה פירוש רש"י שהועמד לפי עדי הנוסח הטובים ואף נוקד לנוחות הקורא

תחת כותרת 'העולם' מופיע חומר ראלי מילולי וחזותי לגבי מקומות, עמים, צמחים ועצמים המוזכרים במקרא - בהתאם לידע המדעי המעודכן ביותר

בראשית א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: א

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וּבָהוּ וַחֲשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי: ב

פרק א

א | בְּרֵאשִׁית. חֲמַר רַבִּי יִצְחָק: לֹא הָיָה צְרִיךְ לְהַתְחִיל חֵת הַתְּנוּחָה חֲלָל מִן־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכַסֵּי (שְׁמֹת יב, ב) שֶׁהָיָה מְנוּחָה רִשְׁוֹנָה שֶׁנִּגְטָו וַיִּשְׁחַל וּמֵה טַעַם פִּתְחָה בְּ"בְרֵאשִׁית" - מִשּׁוֹם "פִּיחַ מְנַעֲשֵׂיו הַיָּד לַעֲמֹד לַתַּת לְהַם נִחְלַת גֹּוִים" (תְּהִלַּם קִיח, ו) שֶׁאִם יִחְמְרוּ חֲמוֹת הָעוֹלָם לַיִּשְׂרָאֵל: לְקַטִּים חֲתָם שֶׁבְּכַפְתָּם חֲרָעִית שֶׁבְּעֵה גֹוִים, הֵם חֲמוֹמֵרִים לְהַם: כָּל הַחֶזֶק שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הוּא, הוּא בְּרָאָה וְנִתְּנָה לְחֶזֶק יִשְׂרָאֵל, בְּרָעִינוּ, בְּרָעוֹנוּ נִתְּנָה לְהַם, וּבְרָעוֹנוּ נִטְלָה מֵהֶם וְנִתְּנָה לָנוּ: בְּרֵאשִׁית בָּרָא. חֵין הַמִּקְרָח הָיָה חֲמוֹמֵר חֲלָל דְּרָעָה, כְּמוֹ שֶׁדְּרָעָהוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל: בְּשֶׁבִיל הַתְּנוּחָה שֶׁנִּקְרָאת "רֵאשִׁית דְּרָבֹו" (מִשְׁלַח ת, כב), וּבְשֶׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרָאוּ "רֵאשִׁית תְּבוּאֹתֶיהָ" (וַיְמִיחַ ב, ג), וְאִם בָּאת לְפָרְשׁוֹ כְּפִשְׁטוֹ, כָּךְ פִּרְשָׁהוּ: בְּרֵאשִׁית בְּרֵאשִׁית שְׁמִים וְחֶזֶק, וְהַחֶזֶק הָיְתָה תְהוֹ וּבָהוּ וַחֲשֶׁךְ, וַיִּחְמַר חֲלָהִים יְהִי חֲזֹק, וְלֹא בָּא הַמִּקְרָח לְהוֹרֹת סָדֵר הַבְּרִיאָה לִמְדָה שֶׁחָלוּ קְדָמוֹ, שֶׁאִם בָּא לְהוֹרֹת כֶּן, הָיָה לוֹ לְכַתֵּב: בְּרֵאשִׁית בָּרָא חֵת הַשָּׁמַיִם וְגו', שֶׁחֵין לְכָךְ "רֵאשִׁית" בְּמִקְרָח שֶׁחֵינוּ דְּבִיק לְתַבְּנָה שֶׁל חֲחֶרִיו, כְּמוֹ: "בְּרֵאשִׁית מְמַלְכֶת יְהוּיָקִים" (שם כז, ח), "רֵאשִׁית מְמַלְכֶתֵנוּ" (בְּרֵאשִׁית י, א), "רֵאשִׁית דְּגַנְךָ" (דְּבָרִים יח, ד), חֵף בָּחוּן חֲתָה חֲמוֹמֵר: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא חֲלָהִים" וְגו' כְּמוֹ: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא, וְדוֹמָה לוֹ: "תְּחִלַּת

דְּבַר ה' בְּהוֹשִׁעַ, כְּלוֹמֵר תְּחִלַּת דְּבִירוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּהוֹשִׁעַ, וַיִּחְמַר ה' חֵל הוֹשִׁעַ" וְגו' (הוֹשִׁעַ ח, ב), וְאִם תִּחְמַר לְהוֹרֹת בָּא שֶׁחָלוּ תְּחִלָּה נְבִרָחוּ, וּפִרְשׁוּ: "בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בָּרָא חֵלֹו, וְיֵשׁ לָךְ מִקְרָחוֹת שֶׁמִּקְרָמִים לְשׁוֹנֵם וּמְמַעֲשִׂים תְּבָה חֲחַת, כְּמוֹ: "כִּי לֹא סָדֵר דְּלַתִּי בְּטוֹנִי" (חֲחֹב ג, י) וְלֹא פִרְשׁ מִי הַסּוּגָה, וְכְמוֹ: "יִשָּׂא חֵת חֵיל דְּמִשְׁקָה" (שְׁעִיחַ ת, ד) וְלֹא פִרְשׁ מִי יִשָּׂאֵנוּ, וְכְמוֹ: "חֵם יִחְרוֹשׁ בְּצִקְרִים" (עַמְסוֹס ו, יב) וְלֹא פִרְשׁ 'חֵם יִחְרוֹשׁ חֲדָם בְּצִקְרִים, וְכְמוֹ: "מַעֲד מִרֵאשִׁית חֲחֶרִית" (שְׁעִיחַ מו, י) וְלֹא פִרְשׁ 'מַעֲד מִרֵאשִׁית דְּבַר חֲחֶרִית דְּבַר' - חֵם כֶּן תְּמָה עַל עַנְמָן שֶׁהָרִי הַמַּיִם קְדָמוֹ, שֶׁהָרִי פִתְּנָה: "וְרוּחַ חֲלָהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (לְהֵלֵךְ פִּסְחוֹ ג, א) וְעֵדוֹן לֹא אֶלְהַ הַמִּקְרָח בְּרֵית הַמַּיִם מִתְּנִי הָיְתָה, לְמַדָּת שֶׁקְדָמוֹ לְחֶזֶק, וְעוֹד שֶׁהַשָּׁמַיִם מֵאֵשׁ וּמַמַּיִם נְבִרָחוּ, עַל כֶּרְחֶךְ לֹא לְמַד הַמִּקְרָח בְּסָדֵר הַמִּקְרָמִים וְהַמְּחֶרֶס כְּלוֹם: בָּרָא אֱלֹהִים. וְלֹא חֲמַר 'בָּרָא ה', שֶׁבְּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְבָרָאתֵנוּ בְּמַדָּת הַדִּין, וְרָחָה שֶׁחֵין מִתְּקִיִם, וְהַקְּדִים מַדָּת רַחֲמִים וְשִׁתְּפִיה לְמַדָּת הַדִּין, וְהָיָה דְּכַתְּנָה: "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' חֲלָהִים חֶזֶק וְשָׁמַיִם" (לְהֵלֵךְ ז, ד):

ב | תְהוֹ וּבָהוּ. תְהוֹ לְשׁוֹן תְּמָה וְשָׁמַיִם, שֶׁאִדָּם תְּנוּחָה וּמְשַׁתְּנָמֵם עַל כֶּהוּ שֶׁבָּה: תְהוֹ. חֵיסְטוֹרִדִישׁוֹן בְּלַעַז: בָּהוּ. לְשׁוֹן רִיקוּת וְגו': עַל פְּנֵי תְהוֹם. עַל פְּנֵי הַמַּיִם

שבעת ימי בראשית

פרק א - פרק ב פס' ג

פרשת בראשית

מקובל לחשוב שפתיחתו של ספר בראשית עוסקת בקוסמוגוניה, כלומר בתיאור היווצרות היש. אולם בניגוד למקבילותיו בספרות העולמית, אין הוא מתעניין בשאלה מה היתה נקודת הראשית של ההווה כולה. יש בכך כדי להסביר את העובדה שהספר אינו מתחיל בראשית הכול, אלא בנקודה כלשהי אחרי הראשית. כך יש לבאר את המלה בְּרֵאשִׁית, הפותחת את הספר, ואשר גרמה כמעט לכל המפרשים חיבוטי נפש או חיבוטי לשון. אילו היה כתוב 'בְּרֵאשִׁית' או 'בְּרֵאשׁוֹנָה', היה הדבר פשוט הרבה יותר. בְּרֵאשִׁית היא צורת נסמך שאין אחריה סומך, כלומר בתחילתו של דבר שמהותו אינה ברורה, ושאינן הוא נזכר בספר. נראה כי חבוי כאן מסר יסודי: מעשי ספר בראשית נפתחים בכך שֶׁבְּרֵאשִׁית - בשלב ראשוני כלשהו של התחוללותה העלומה של ההווה - בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.

פרק א א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים קיומו של אלוקים מונח כבר בפסוק הפותח כנתון. אין הפסוק דן בשאלות מהיכן הוא ומה הוא. אלוקים הוא ההווה המוחלטת שממנה מתחיל הכול. **את השמים ואת הארץ.** השמים והארץ מופיעים בתחילת הסיפור כהוויות מוגדרות וכמסגרת לכל מה שיסופר בפירוט בהמשך. **והארץ, ובהמשך יתברר שגם השמים,** אך הכתוב מתמקד בארץ המיושבת שלפנינו, על כל יצוריה וסדריה, **הייתה תהו ובהו,** תהייה וריקנות, מציאות מטושטשת, בלתי מוגדרת ובלתי מאורגנת בשום מבנה או סדר. **וחשך.** בשלב כה ראשוני בהתהוות העולם שום ישות עדיין לא הוגדרה ולא נראתה. החושך אינו אלא היעדרו של האור שעתיד להתגלות. **על פני תהום,** המים, או: הריק, המציאות הבלתי מוגדרת, **רוח אלהים מרחפת על פני המים.** הם החומר המסוים הראשון שמוזכר בתורה, שהרי השמים והארץ הם הוויות כלליות בלבד. אין מסופר על בריאת החומר הבסיסי הזה של המציאות. כוחו או רצונו של אלוקים מצוי באופן כלשהו במציאות זו. אין הוא רק שרוי בתוך הדברים ובוודאי אינו זהה להם, אלא הוא סמוך להם ונבדל מהם.

כאן מגיעה נקודת ההתחלה: **ויאמר אלהים: יהי אור,** קשה לדעת מה מובנה של האמירה האלוהית במלים הללו, ומה משמעותן. אין להבין מתיאור ראשוני וסתום זה אלא שאלוקים שידר 'מסר

זהארץ היתה תהו ובהו' חלק ממפרשי המקרא הבינו, שבשמים ובארץ היו טמונים כבר מתחילה כל מרכיבי הבריאה, כבליל נטול סדר וחסר משמעות. (ראו רמב"ן פס' א; בראשית רבה א,ד). לפי תפיסה זו, מהותו של תהליך הבריאה היא העמדת הפרטים השונים על מכונם - קביעת מקומו, מעמדו, עניינו ותפקידו של כל נברא ונברא.

אֹר וַיְהִי־אֹר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל
 אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר
 יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קִרָּא לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
 אֶחָד:

שְׁעַל הַחֹרֶן: וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת. פֶּסַח
 הַכְּבוֹד עוֹמֵד בְּחֹזֶק וּמְרַחֵף עַל פְּנֵי
 הַמַּיִם בְּרוּחַ פְּיוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 וּבְמַחְמְרוֹ, כִּיּוֹנָה הַמְּרַחֶפֶת עַל הַקֶּן,
 חֲקוֹנֵיטוֹיִר פֹּלְעַן:

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל.
 חֶף בְּזֶה חָנוּ עֲרִיכִים לְדַבְּרֵי חֲגֵדָה, רָחֵהוּ:
 שְׁחִינוּ קְדָחֵי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ הַשְּׁעִים וְהַבְּדִילוּ
 לְעֲדִיקִים לְעֵתִיד לְבָרָא. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ, כִּי
 פְּרָשָׁהוּ: רָחֵהוּ כִּי טוֹב וְחֵין נִחָה לוֹ
 וַיֵּרָא אֶחָד. לְפִי סֵדֶר לְשׁוֹן הַפְּלָשָׁה הָיָה
 לוֹ לְכַתֵּב: יוֹם רָחֵשׁוֹן, כִּמְנוּ שְׁכַתְּנוֹב בְּשִׁחַר
 הַיָּמִים: שְׁנֵי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי. לְמַה פְּתַב
 "אֶחָד"? עַל שֶׁסָּהָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 יַחֲדֵד בְּעוֹלָמוֹ, שְׁלֹחַ נִבְרָחוֹ הַמַּלְאָכִים
 עַד יוֹם שְׁנֵי. כִּי מִפְּרֶשׁ בְּבְרָחֵשִׁית רָבָה
 (ג, ח):

הַיָּמִים: שְׁנֵי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי. לְמַה פְּתַב
 "אֶחָד"? עַל שֶׁסָּהָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
 יַחֲדֵד בְּעוֹלָמוֹ, שְׁלֹחַ נִבְרָחוֹ הַמַּלְאָכִים
 עַד יוֹם שְׁנֵי. כִּי מִפְּרֶשׁ בְּבְרָחֵשִׁית רָבָה
 (ג, ח):

תקשורת' שיהיה אור, וַיְהִי אֹר. האור הוא הבריאה הראשונה היוצאת מגדר תוהו ובוהו. שלא כאור המוכר לנו, אין האור הזה נובע ממקור מסוים ואין הוא תלוי בדבר, ואולי אינו פיס, אלא הוא הוויה לעצמה. וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב. מיד לאחר שיצא האור מן הסתמיות, הופיע כלפיו שיפוט, הבחנה בין טוב לרע. וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. לאחר שנוצר האור והובחן כטוב, התחולל השלב הבא ביצירתו - שלב ההבדלה, המבליט את האור, והקובע אותו כישות מוגדרת ומתוחמת. פעולת ההבדלה וההבחנה תימשך בכל ימי עולם, והיא תשוב ותופיע גם בצורותיה האנושיות והחברתיות. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם. מראשיתם של המושגים אור ויום מתקיימת ביניהם זהות כלשהי, ואף על פי כן הם חלוקים בשמותיהם. המושג 'יום', מלבד משמעותו האחת החופפת לאור,³ מציין יחידת זמן. בשלב הראשוני, עם היווצרות האור נוצר גם הזמן.⁴ במציאות גולמית זו דבר עדיין לא הוגדר עד תום - אף לא המקום והזמן. מושגים אלו נולדים עם יציאתה של הרצייה האלוקית אל הפועל. וּלְחֹשֶׁךְ קִרָּא לַיְלָה. גם החושך יוצא מהגדרתו הכללית, המתייחסת לחלל בלבד, ומקבל תבנית של זמן. מושגי היום והלילה שהופיעו עד עתה, מבטאים את מה שקרוי בלשון חכמים 'סדר זמנים',⁵ מושגי קדימה ואיחור, שטרם חלו כאשר הארץ היתה עדיין תוהו ובוהו. עתה נוספים מושגים חדשים: וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, המהות היסודית של הזמן מכילה את הערב, הקשור באופן כלשהו לחושך וללילה, ואת הבוקר, הקשור לאור וליום. לאחר הערב והבוקר בא לסיומו יום. מלה זו, שביטאה קודם לכן את שעות האור לבדן, ואף זוהתה עם האור, מקבלת כאן משמעות נוספת, יממה, כלומר יחידת זמן הכוללת הן את האור הן

הטוב השימושי, כלומר המועיל; והטוב כמהנה, כלומר הנעים. (ראו שמונה פרקים לרמב"ם ה; ספר העיקרים ג, לה). במקרא הוא משמש גם במשמעות האסתטית - היפה. נראה שבתהליך הבריאה משמש התואר טוב במשמעויותיו השונות.
 'ויהי ערב ויהי בקר' מתי מתחיל היום? אנשים רבים חשים כי הוא מתחיל עם הפצעת אור הבוקר. מדידת הזמן המקובלת בחברה שלנו מתחילה קודם לכן, בחצות הלילה. מפסוקי הבריאה ואף ממקומות שונים במקרא כולו עולה כי יחידת הזמן של היממה החדשה מתחילה בערב, כלומר, החשיכה קודמת לאור. (ראו ויקרא כב, ז; כג, לב; ברכות ב ע"א). תיאור זה מייצג תפיסה של סדר עולם: ההיעדר קודם להוויה. (ראו צדקת הצדיק יא). החושך נתפס כמציאות בסיסית יותר,

רק בבסיסו של ספר בראשית, אלא אף ביסודם של שאר ספרי המקרא, ואף בתשתיתה של כל תפיסת היהדות. (ראו עוד בהקדמה לספר ויקרא). על כן נמנית המלה המעריכה טוב עם מלותיה הראשונות של התורה. הטוב הוא הרעיון המופשט הראשון הנזכר בתורה. המושג טוב מציין שיפוט חיובי במישורים אחדים. בדורות קודמים הבחינו בין הטוב המוסרי, שהיפוכו רע;

האור הראשון אם נניח שהיה לו קיום פיס, נוכל לתארו כנובע מהפלסמה עצמה, משטף מציאות הדברים. האור הזה לא היה מוגדר ומתוחם, אלא פזור על פני המציאות כולה. לא לחינם אמרו שאפשר היה לראות בו מסוף העולם ועד סופו (חגיגה יב ע"א).
 'כִּיטוֹב' תהליך השיפוט יחזור ויישנה גם בשלבי הבריאה הבאים, והוא עומד לא

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וְיִהְיֶה מַבְדֵּיל
 בֵּין מַיִם לַמַּיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין
 הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל
 לַרְקִיעַ וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־
 עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁנַיִם:

עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁנַיִם:

וַיְהִי רְקִיעַ. יחזק הַרְקִיעַ, שָׁחַף עַל פִּי
 שְׁנַיִם לְחַיִּים שְׁמַיִם בְּיוֹם רְחֹשׁוֹ, עֲלוּן לְחַיִּים
 הַיּוֹם, וְקָרָא שְׁמַיִם מִגְּעַרְתֵּי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ
 הוּא בְּחִמְרוֹ: "יְהִי רְקִיעַ", וְזֶהוּ שְׁכִתּוֹב:
 "עַמּוּדֵי שְׁמַיִם יִרְכְּסוּ" (חִיב כו, יח) כֹּל יוֹם
 רְחֹשׁוֹ, וְכֵן - "וַיִּתְמַהוּ מִגְּעַרְתּוֹ" (סג),
 כְּחֹסֶם שְׁמַיִם עֲלוּ וְעָמְדוּ מִגְּעַרְתֵּי הַמַּיִם
 עָלָיו: בְּתוֹךְ הַמַּיִם, בְּחִמְרוֹ הַמַּיִם, שֶׁ
 הַפְּדֵשׁ בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לַרְקִיעַ כִּמוֹ
 בֵּין הַרְקִיעַ לַמַּיִם שֶׁעַל הָאֶרֶץ, הָאֵל לְמִדַּת
 שֶׁהֵם תְּלוּיִים בְּמַחְמְרוֹ שֶׁל מַלְאָךְ:

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ. תִּקְּנוּ עַל
 עַמּוּדוֹ וְהָיָה עֲשִׂיתּוֹ, כִּמוֹ: "וַעֲשִׂתָּה חֵת

צַפְרֹנְיָה" (דְּמִיִּסְכָּח, יב). מֵעַל לַרְקִיעַ. עַל
 הַרְקִיעַ לֹא נִחְמַד חֵלֶף "מֵעַל", לְפִי שֶׁהוּן
 תְּלוּיִין בְּחִיּוֹר. וּמִפְּנֵי מֶה לֹא נִחְמַד 'כִּי
 טוֹב' בְּשֵׁנִי? לְפִי שֶׁלֹּא נִגְמְרָה מְלַחֶכֶת
 הַמַּיִם עַד יוֹם שְׁלִישִׁי וְהָיָה הֶתְחִיל בְּהַ
 בְּשֵׁנִי, וְדָבָר שֶׁלֹּא נִגְמַר חִינּוּ בְּמִלּוּחוֹ וְטוֹבוֹ,
 וּבְשֵׁלִישִׁי נִגְמְרָה מְלַחֶכֶת הַמַּיִם וְהֶתְחִיל
 וְנִגְמַר מְלַחֶכֶת חֲחֶרֶת, כִּפְּלַן בּו 'כִּי טוֹב'
 שֶׁנִּי פִּעְמִים (לְהֵלֵךְ פְּסוּקִים י, יב). חֲחֶת לְגַמְרָה
 מְלַחֶכֶת הַשֵּׁנִי וְחֲחֶת לְגַמְרָה מְלַחֶכֶת הַיּוֹם:

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם. שָׁחַ
 מַיִם, שֶׁסַּ מַיִם, חֵשׁ וּמַיִם שְׁעֵרְכֵן זֶה בְּזֶה
 וְעֵשָׂה מִהֵם שְׁמַיִם:

את החושך. אָחַד, ולא 'יום ראשון', מפני שיום זה הוא מהות לעצמה. מקיומו לא נגזר ההכרח שיבוא אחריו יום שני. מה שיגיע אחריו ייברא אף הוא באופן ספונטני ובלתי צפוי. הוא איננו 'שני' במשמע של מה שנובע מן הראשון, אלא רק בכך שהוא מופיע אחרי שכבר היה אָחַד. הבריאה הראשונית יחידאית ונבדלת, משום שהתגלות האור יוצרת ומגלה את המערך הבסיסי של החלל והזמן מעיקרו.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם. אין זו חלוקה מקומית, גיאוגרפית, אלא הבדלה בין מהויות.⁶ וְיִהְיֶה מַבְדֵּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם. שבירת הוויית המים הקדמונים שאפפו הכול, הכרחית להמשך הבריאה. מי העולם הראשוניים שהקיפו הכול, מצטמצמים והופכים לשתי מהויות נפרדות, והרקיע הוא פס ההבדלה, הריקוע המפריד אותן זו מזו.⁷ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ, וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ, וַיְהִי־כֵן. הבדלה זו מתחוללת בין המציאות החומרית לבין המציאות הרוחנית. מכאן ואילך יחדלו החומר והרוח להיות ישות אחת. הם יתקיימו זה בצד זה, או ישקיפו מרחוק, כביכול, זה על זה כשתי הוויית עצמאיות.⁸ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם. היו שדרשו את המלה שָׁמַיִם 'שם מים',⁷ אך מסתבר יותר ששמים היא צורת הכפילות של המלה שָׁם - שם שם, כלומר מה שנמצא מעבר.⁸ גם בריאת היום השני נכנסת לקטגוריות מדידות, אולי לא בגדרי החלל, כמו ביום הראשון, אלא במימד הזמן. וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם שְׁנַיִם. ביום זה הגיעה הבריאה לסדר אחר, שאמנם אינו דומה עדיין לעולם המוכר לנו, אך הוא מכיל בנוסף לאור, גם הפרדה היררכית.

הרחבות

שהיא מביאה, אך היא גובה מחיר. הפרדת העליונים והתחתונים אינה הופכת את המציאות לטובה יותר במשמעות המוסרית, האסתטית או המהנה. על כן ראיית הטוב שביום השני נשקפת, ואינה מופיעה בגלוי.
 'שמים' השמים הנזכרים כאן, אינם הרקיע הפרוש מעלנו, אלא מהות אחרת. מכאן הביטוי הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם (דברים י, יד ועוד). המתח בינינו, המצויים כאן, על פני הארץ, לבין שָׁם, השמים, איננו רק חלק מספר הבריאה, אלא הוא מצוי בבסיס ספר

עליונים ותחתונים. בהבדלה שהתרחשה ביום השני כרוך דבר עמוק יותר, ואולי נמוך יותר, מאשר בהבדלה הקודמת. בניגוד לה, המבנה ההיררכי שנוצר בחלוקה שאירעה ביום השני, בין מעלה ומטה, מדגיש ומעצים את מושגי העליון והקדוש, אך הוא גם מאפשר את קיומו של הנחות והטמא. על רקע הדיכוטומיה שהוטבעה עתה במציאות העולמית, יכולות לצמוח מהויות שאינן ניטרליות. אשר על כן, את ההבדלה שמתרחשת ביום השני אפשר להגדיר כטובה רק במובן השימושי: זוהי תבנית נחוצה ורצויה בגלל התועלת

הרחבות

שמתוכה ובניגוד לה ינבע האור. היום מתחיל מן הערב ומשך עד לסוף אור היום, כשם שראשית ההוויה כולה טמונה בהיעדרה. בתפיסה זו כרוכה תקווה: הראשית חשוכה, סגורה ונעלמת, ומתוכה יתחדש ויצמח האור.
 זיבדל חכמים אומרים כי המים התחתונים בוכים: "גם אנחנו רוצים להיות לפני המלך" (תיקוני זוהר יט, ב, וראו רבנו בחיי ויקרא ב, ג). כלומר, הפרדת החומר מן הרוח גורמת למציאות החומרית לבכות על כך שהיא איננה רוח עוד, ולהתגעגע אל

המציאות האחדותית הקדמונית, שכללה את שתיהן.
 חכמים העירו כי את כל שלבי הבריאה ראה הקדוש ברוך הוא כטובים, מלבד היום השני. רק בו לא נאמר פי טוב (פסחים נד ע"א). ההבחנה חיונית לקיום העולם, שכן עולמנו איננו רצף של תופעות, אלא הוא מתוח בין קטבים מובחנים ונע ביניהם. היום השני, יום חלוקת המציאות, הוא המאפשר התקדמות, תנועה בכיוונים שונים, התפתחות וחיים. אמנם כבר ביום הראשון הופיעה ההבדלה, אך ביום השני התווספה אליה ההפרדה האנכית, בין

וַיִּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שֶׁשֶׁם הַבְּדֵלָח וְאֶבֶן הַשֵּׁהֶם: ^{יב}
 וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁנִי גִיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל-אָרֶץ ^{יג}
 כּוּשׁ: וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי חֲדַקְל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת ^{יד}
 אֲשׁוּר וְהַנְּהָר הַרְבִּיעִי הוּא פָּרַת: וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים ^{טו}
 אֶת-הָאָדָם וַיַּנְחֵהוּ בְּגֵן-עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ: וַיִּצְוֶה ^{טז}
 יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל
 תֹּאכַל: וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי ^{יז}

יב-יד | גיחון. שְׁהִיָּה הוֹלֵךְ וְהוֹמָה וְהִמְיָתוּ גְדוּלָה מְאֹד, כְּמוֹ: "וְכִי יֵצֵא" (סְמוּיִת כח, כח), שְׁמִימִיּוֹ וְהוֹלֵךְ וְהוֹמָה: חֲדַקְל. שְׁמִימִיּוֹ חֲדִין וְקִלִין: פָּרַת. שְׁמִימִיּוֹ פְדִין וְקִבִין וּמִכְבִּין חֵת הַחֶסֶם: כּוּשׁ וְאֲשׁוּר - עֵדֶן לֹא הִי, וְנִכְתָּב מִקְרָא עַל הַעֲתִיד:

טו | וַיִּקַּח. לָקַח חֲדַקְלִים נָחִים וּפְתָהוּ לְכַנָּס:

שזיהו אותם עם נהרות גדולים באסיה הסמוכים לפרת והחידקל.
 הנהרות והגן אם נהר פישון הוא אכן הנילוס, הזורם מדרומה של אפריקה לצפונה, הרי אין לו כל נקודה משותפת

פישון וגיחון לפי אזכור כוש וארץ החוילה, שאותם סובבים הפישון והגיחון, נראה שהנהרות זורמים בארצות בני חם, כמוזכר ברשימת העמים להלן (י-ז). על כן רבים מזהים אותם עם יובלים שונים של הנילוס. אולם כיוון שמוצא אחד לכל הנהרות, היו

העולם

עם הנילוס.²³ יב וַיִּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב. איכותו של הזהב המצוי במרבצים אלו גבוהה. שֵׁם גם הַבְּדֵלָח וְאֶבֶן הַשֵּׁהֶם. יג וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁנִי גִיחוֹן, הוא הַסּוֹבֵב אֶת כָּל אָרֶץ כּוּשׁ. ייתכן שהיא אתיופיה של ימינו. והיו שזיהו את ארץ כוש עם המחוז ההררי ההודי המכונה כעת 'הינדו-כוש'.²⁴ יד וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי חֲדַקְל, הוא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אֲשׁוּר, ממזרח לאשור. החידקל הוא נהר עצום מימדים במסופוטמיה ומוכר בשם זה גם בימינו, וְהַנְּהָר הַרְבִּיעִי הוּא פָּרַת. על מיקומו של נהר פרת אין צורך לציין דבר, משום שכמעט בכל המקרא, כשנזכר 'הנהר' סתם - מדובר בנהר פרת.²⁵ נהר זה הוא הגבול שבין ארצות המזרח הקרוב לארצות הסובבות אותו.²⁶

טו וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם, וַיַּנְחֵהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ. בניגוד לשאר צמחי הגן והיצורים שפוזרו בגן עדן, האדם הונח בו לשם תכלית מסוימת - לעבוד את האדמה ולשמרה. כשם שבעניין הקודם הוטל על האדם לשלוט בעולם כולו, כך מוטלת עליו כאן האחריות כלפי פיסה מסוימת של עולם-לא-עולם. העולם עדיין אינו פועל כסדרו. ייתכן שבגן עדן לעולם אין גשם, את כל חיותו הוא שואב מנהרותיו, והוא תלוי בטיפולו של האדם בו. מכאן חשיבותה הרבה של עבודת האדם לדאוג לצמיחת עצי הגן ולשמירתם מכל נזק.

טז וַיִּצְוֶה ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר: מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל. כל עצי הגן מותרים לך; מהם תיזון. יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, כִּי בְיֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת. אם תאכל מן העץ הזה - הרי אתה מת.²⁷

דניאל (י,ד) הוא מכונה הַנְּהָר הַגְּדוֹל, שכן אורכו כ-1950 ק"מ, והוא אחד משני הנהרות החשובים במסופוטמיה (מסופוטמיה - משמעה בין הנהרות). החידקל, המאופיין בזרימתו החזקה, יוצא מהרי ארמניה בצפון-מערב, ממשיך במקביל להרי הזגרוס ונשפך אל המפרץ הפרסי בדרום-מזרח.

עם הפרת והחידקל שבאסיה. דווקא זיהוי ארבעת הנהרות מרמז שגן עדן אינו מקום ממשי, גיאוגרפי, המצוי במחוז נסתר שאפשר לחפש אחריו על פני תבל. בגן הפלאי יכול לזרום נהר שיצאו ממנו ראשים במקומות רחוקים זה מזה.
 חֲדַקְל מקור השם באכדית אדגלת. בספר